

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

O‘ZBEKISTON DAVLAT JAHON TILLARI UNIVERSITETI

“TASDIQLAYMAN”

O‘zDJTU rektori

I. Tuxtasinov

“ ” 2025 yil

**Oliy ta’limdan keyingi ta’lim institutiga kiruvchilar uchun
10.00.07-Adabiyot nazariyasi ixtisosligidan**

DASTUR

Toshkent – 2025

Tuzuvchilar: f.f.d. professor Xalliyeva G.I.

f.f.n. professor Sapayeva F.D.

Taqrizchilar: f.f.d. professor Juraqulov U. H.

Phd., dotsent Kuchimov U.Q.

Kirish

“Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi” va “Davlat ta’lim standartlari”da yoshlarni har tomonlama komil insonlar etib tarbiyalash vazifasi belgilangan. Bu mumtoz madaniyatimiz va qadriyatlarimizni anglash, o‘zlashtirish, ajdodlarimiz targ‘ib etgan ma’naviy-axloqiy mezonlarni talabalar ruhiyatida ulg‘aytirish asosida amalga oshiriladi.

10.00.07 – Adabiyot nazariyasi ixtisosligi bo‘yicha tuzilgan malakaviy imtihoni dasturi filologiya fanining ushbu tarmog‘iga oid nazariy bilimlarni qamrab olishga qaratiladi. Ushbu dastur tizimli ravishda shakllantiriladi. Maqsad talabgorning yuqori malakali mutaxassis bo‘lib yetishishidir. Bunda Sharq va G‘arb poetik tafakkuri tarixi, zamonaviy jahon adabiyotshunosligi, adabiy-nazariy tafakkurga doir ishonchli manbalarga tayaniladi.

Talabgorlar o‘z milliy adabiyoti nazariyasi tarixi, zamonaviy adabiyotshunoslikning dolzarb muammolarini bilishi va to‘g‘ri talqin qila olishi, milliy adabiyotshunoslikni jahon nazariy tafakkuri kontekstida tushunishi bugungi ilmiy-adabiy jarayon rivoji uchun o‘ta muhimdir. Shuningdek, milliy adabiyot nazariyasining jahon standartlari darajasiga yaqinlashuvi milliy ma’naviyatimiz, adabiyotimiz, ijtimoiy hayotimiz rivojini ta’min etadigan omillardan biridir.

“ADABIYOT NAZARIYASI” FANINING OBYEKTI, PREDMETI VA VAZIFALARI

1. Asosiy san’at turlari, ularning kelib chiqishi va bir butun san’at tizimi sifatidagi estetik funksiyasi, ayni tizimda so‘z san’atining o‘rni va ahamiyati. So‘z san’ati spetsifikasi. Adabiyotning etik, estetik va ijtimoiy vazifalari. Adabiy tur va janrlar. Badiiy asar. Ijod jarayoni. Ijodiy metod masalalari. Qahramon, obraz, portret va xarakter muammolari. Sujet, kompozitsiya va fabula. Badiiy asar arxitektonikasi. Badiiy til va uslub. Sharq va G‘arb poetikasining umumiy va xususiy jihatlari talqini.

2. Adabiyot nazariyasi fani – adabiyot tarixi, adabiy tanqid, matnshunoslik va manbashunoslik, adabiyotshunoslik metodologiyasi, falsafa, psixologiya, sotsiologiya, etika, estetika singari qator boshqa fan sohalari bilan uzviy aloqadorligini ko‘zda tutish. Ushbu fan yuzasidan tadqiqot usullarini ishlab chiqish. Tadqiqot jarayonida zarur bo‘ladigan nazariy tushuncha va terminlarni sistemaga solish.

3. San’atning kelib chiqishi va turlari. San’atning asosiy turlari: Me’morlik, haykaltaroshlik, rassomlik, musiqa, raqs, so‘z san’ati. Ularning genezisi masalalari. Har bir san’at turining spetsifik o‘ziga xosligi va umumiy jihatlari. Bunda material, ijodkor va ijodkor estetik qarashlarining ahamiyati. San’at turlari differentsiatsiyasi. Keyingi davrlarda paydo bo‘lgan sintetik (qurama) san’at turlari haqida umumiy tushuncha. Ularning so‘z san’ati bilan munosabati.

4. Adabiyot soʻz sanʼati sifatida. Adabiyotning lugʻaviy maʼnosi. Adabiyot termini va uning tarixiy taraqqiyot bosqichlari. Adabiyotning falsafa, estetika, psixologiya va boshqa sohalar bilan munosabati. Adabiyotda mazmun-shakl uygʻunligi masalasi. Adabiyot va estetik kategoriyalar. Badiiy adabiyotda pafos. Goʻzallik tushunchasi adabiyotning asosi sifatida. Obrazlilik va obrazli tafakkur. Til va badiiy uslub.

5. Adabiyot nazariyasi va adabiyotshunoslik metodologiyasi. Metodologiya adabiyot nazariyasining asosiy muammolaridan biri sifatida. Nazariy poetikaning tarixiy poetikaga tayanishi. Jahon poetik tafakkuri tarixi va ilmiy-nazariy metodlar haqida tushuncha. Qadim hind, qadim xitoy va qadim yunon adabiy-estetik tafakkuri. Aristotel, Forobiy, va Navoiyning poetik qarashlari. Qiyosiy-tarixiy, tipologik, formal maktab. Struktural, biografik va psixoanalitik metod xususiyatlari. Germenevtik metodning oʻziga xosligi. “Yangi tanqid” xususida. M.Baxtin va uning polifoniya hamda xronotop nazariyasi.

6. Biografik metod. Ushbu metodning ijodkor biografiyasi bilan uzviy bogʻliqligi. Ijtimoiy omillarning biografik metodning shakllanishidagi oʻrni. Biografik metod va falsafa. Biografik metod va tarix. Biografik metod va genetika. Biografik metodning psixologik va psixobiografik omillari. Biografik metodning shakllanishida Sharl Sent-Byov ilmiy-tanqidiy faoliyatining oʻrni. Andre Morua tadqiqotlari biografik metodning yangi bosqichi sifatida. Oʻzbek adabiyotshunosligi va biografik metod.

7. Psixoanaliz va badiiy ijod. Psixoanalizning maydonga kelish tarixi: Z.Freydning psixoanalitik tadqiqotlari. K.Yung va E.Fromm neofreydistik qarashlari. Libido, ego, superego psixoanalitik talqinnig kalit tushunchalari sifatida. Psixoanalizda biofil va nekrofil tushunchalari. Psixoanalizning badiiy ijod bilan bevosita va bilvosita munosabati. Sofokl, Shkekspir, F.Dostoyevskiylar ijodi psixoanalitik talqin kontekstida. Psixoanaliz va Sharq maʼrifiy tafakkuri aro ziddiyatlar, buning sabablari. Psixoanalizning cheklangan jihatlari.

8. Badiiy ijod va ijodiy jarayon masalalari. Badiiy ijodda ijodkor pozitsiyasi, dunyoqarashi va milliy mansubligining ahamiyati. Ijod jarayoni: mavzu tanlash, material yigʻish, materiallarni tizimli joylashtirish, yozish jarayonlari. Ijodiy jarayon va estetik ideal. Ijodiy jarayonda pafos goʻzallik, xunuklik, fojiaviylik, dramatiklik, komiklik, sentimentallik. Ijod psixologiyasi. Ijod jarayoni va ijodiy metod mushtarakligi.

9. Badiiy adabiyotda umuminsoniylik, milliylik va individuallik. Estetik idealning yuksakligi va adabiyotda umuminsoniylik masalasi. Milliylik har qanday adabiyot namunasining mohiyatini tashkil etishi. Adabiyotda xalq tili va folklor elementlari. Zamonaviy adabiyot va milliy til. Estetik ideal va milliylik. Ijodkor individualligi: uning ijtimoiy, falsafiy va psixologik omillari.

10. Badiiy asarda mazmun va shakl uyg'unligi. Badiiy asar tushunchasi: badiiy, nazariy va estetik kriteriylari. Badiiy asarda mazmun va shaklga xos komponentlar. Shakl va mazmun uyg'unligi badiiylikning muhim sharti ekanligi. Badiiy asarda mavzu va g'oya. Badiiy asarda syujet, kompozitsiya va fabula. Qahramon, obraz, portret va xarakter muammosi.

11. Badiiy obraz va obrazlilik. Obrazli tafakkur va obrazlilik. Obraz yaratishda badiiy til va uslubning ahamiyati. Badiiy asarda obraz. Badiiy asar obrazlari tizimi va ilmiy-nazariy tasnif muammosi. Badiiy obraz va xronotop.

12. Tarixiy obraz. Tarixiy obraz spetsifikasi. Tarixiy obrazning turlari. Epik asarlarda tarixiy obraz. Dramatik va lirik asarlarda tarixiy obraz. Tarixan real voqelik va tarixiy obraz munosabati. Tarixiy obraz talqinida badiiy to'qimaning o'zni. Tarixiy-biografik obraz. Tarixiy romanda "volter-skotcha" obraz shakli. O'zbek tarixiy romanlarida bosh qahramon masalasi.

13. Adabiy tur va janrlar. Adabiy tur haqida tushuncha. Adabiy turlar spetsifikasi. Adabiy janrlarni belgilash prinsiplari. Nazariy kriteriylar masalasi. Epos va uning janrlari. Lirik: Sharq she'riyatiga xos lirik janrlar. G'arb poeziyasi janrlari. Drama: tragediya, drama va komediya. Dramada pafos masalasi. Sintetik janrlar: tragikomediya.

14. Roman janri. Roman janrining shakllanish omillari. Qadim Yunon romani. Ritsar romani va uning turlari. Uyg'onish davrida roman takomili. Yangi davr Yevropa romani. Realistik roman va uning shakllari. Sentimental roman. Ma'rifatchilik romani va uning spetsifikasi. Modernizm adabiyotida romanning o'zni. Postmodernistik roman xossalari.

15. Drama janri. Dramaning maydonga kelish tarixida mif va marosimlarning o'zni. Dramaning o'rta janr ekanligi. Tragediya, komediya va drama o'rtasidagi umumiy va farqli jihatlar. Yevropa dramasi o'rta asrlardagi ko'rinishlari: liturgik teatr, misteriyalar, mimlar. Klassitsizm dramalari. Dramada obraz, kompozitsiya va konflikt masalasi. Milliy dramaturgiya va uning omillari.

16. She'riy vaznlar masalasi. She'riyatda hiyo va tovush (tonik) sistema. Gekzometr va aruz. Aruz vazni tarixi. Aruz poetikasi: janrlar, bayt, misra, rukn, qofiya va radif tushunchalari. Barmoq vazni tarixi va poetik xususiyatlari. Sarbast vazni. Erkin va oq she'r.

17. Ijodiy metod. Ijodiy metodlar va ularning shakllanish prinsiplari. Ijodiy metodning milliy va individual omillari. Ijodiy metod va falsafa. Ijodiy metod va ijodkor dunyoqarashi masalalari. Klassitsizm universal metod sifatida. Sentimentallik va sentimental badiiy talqin. Romantizm metodi: G'arb va Sharq romantizmi. Realizm va naturalizm metodlari o'rtasidagi umumiy va xususiy jihatlar. Modernizm adabiyoti: dekadent adabiyoti, surrelizm, impressionizm, ekspressionizm, ekzistensializm, absurdizm.

**10.00.07 – “Adabiyot nazariyasi” ixtisosligi bo‘yicha kirish imtihon dasturi
yuzasidan o‘qish uchun tavsiya etiladigan adabiyotlar:**

1. Адабий тур ва жанрлар. Биринчи том. – Т., 1991.
2. Бобоев Т. Адабиётшунослик асослари. – Т., 2000.
3. Боров Ю. Эстетика. – М., 1981.
4. Бахтин М. Романда замон ва хронотоп шакллари. Рус тилидан У.Жўрақулов таржимаси. – Т., 2015.
5. Волков И. Теория литературы. – М., 1995.
6. Жўрақулов У. Назарий поэтика масалалари: Муаллиф. Жанр. Хронотоп. – Т., 2015.
7. Жўрақулов У. Алишер Навоий “Хамса”сида хронотоп поэтикаси. – Т., 2017.
8. Каримов Б. Адабиётшунослик методологияси. – Т., 2011.
9. Каримов Б. Руҳият алифбоси. – Т., 2016.
10. Олимов М. Ҳозирги ўзбек адабиётида пафос муаммоси. – Т., 1994.
11. Sarayeva F.D. Hozirgi adabiy jarayon. O‘quv qo‘llanma. T.: Tafakkur bo‘stoni, 2020.
12. Тарозий Аҳмад. Фунун ул-балоға. Масъул муҳаррир Б.Ҳасанов. – Т., 1996.
13. Теория литературы. В двух томах. Том 1. Н.Д.Тамарченко, В.И.Тюпа, С.Н.Бройтман. Теория художественного дискурса. Теоретическая поэтика.-М., 2004.
14. To‘rayeva.B., Ko‘chimov.U. Adabiyotshunoslik. T.: “Malika Print CO”, 2022. 192 b.
15. To‘rayeva.B. Adabiyot Nazariyasi. T.: “EFFECT-D” 2020.164 b.
16. Фитрат А. Адабиёт қоидалари. Нашрга тайёрловчи Ҳ.Болтабоев - Т., 1995.
17. Хализев В.Е. Теория литературы. – М., 1999.
18. Пospelев Г.Н. Теория литературы. – М., 1978.
19. Шарқ мумтоз поэтикаси. – Т., 2008.
20. Qurinov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Т., “Noshir”, 2019.
21. Qurinov D. va boshq. Adabiyotshunoslik lug‘ati. – Т., 2011.
22. Xalliyeva.G. Qiyosiy adabiyotshunoslik. T.: “Akademnashr”, 2020.
23. Ҳусайний Атоуллоҳ. Бадойиъу-с-санойиъ. – Т., 1981.

Elektron manbalar:

1. www.ziyo.uz
2. www.litera.ru
3. www.philologs.narod.ru.